

Ольга ПОНОМАРЕНКО, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0003-0634-208X

e-mail: olga0508009510@gmail.com

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СИМВОЛІЧНА ТА КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ЛІНГВО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Вступ. У статті досліджується дискурсивний потенціал текстів Тараса Шевченка у контексті формування символічної та культурної дипломатії України XIX століття. Попри значну кількість історичних, культурних, літературознавчих досліджень, поетичний і публіцистичний дискурс Т. Шевченка лише зрідка розглядається як форма міжкультурної комунікації, здатна виконувати функції репрезентації національної ідентичності в ширшому європейському культурному просторі. Актуальність роботи зумовлена необхідністю інтерпретації Шевченкового текстового корпусу в межах сучасних підходів до дискурс-аналізу та прагмалінгвістики, згідно з якими мовні практики розглядаються як інструменти конструювання політичних і культурних смислів. У цьому контексті вводиться робоче поняття **символічної дипломатії**, що розуміється як сукупність мовних і мовленнєвих засобів, зокрема, системи дискурсивних стратегій і тактик, через які мовні й текстові практики репрезентують культурну спільноту, формуючи її символічну присутність у міжнародному комунікативному просторі.

Методи. Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід, що поєднує інструменти сучасного дискурс-аналізу, семіотичного аналізу та елементи історико-контекстуальної інтерпретації. У межах дискурсивного аналізу досліджуються риторичні стратегії адресації, імперативні мовні конструкції, моделі колективної ідентифікації та символічні топоси, що структурують національний наратив. Семіотичний підхід застосовано для виявлення культурних символів і просторових маркерів, які формують образ України як історичної та моральної спільноти. Додатково використано контекстуальний аналіз для співвіднесення мовних стратегій із соціально-політичними та культурно-історичними процесами Європи XIX століття.

Результати. Проведений аналіз показує, що дискурс Шевченка має чітко виражену систему символічної репрезентації національної спільноти. У досліджених текстах функціонують повторювані семіотичні моделі – просторові топоси батьківщини, історичні альянзи та морально-ціннісні категорії свободи, правди та справедливості. Ці елементи формують цілісну комунікативну структуру, в межах якої українська спільнота постає як історичний суб'єкт. Особливу роль відіграють риторичні стратегії універсалізації, завдяки яким локальний історичний досвід подається у формі загальнолюдських моральних категорій. У результаті шевченківський дискурс виходить за межі внутрішньої національної комунікації та набуває потенціалу глибоко символічного транснаціонального культурного повідомлення.

Висновки. Дискурсивний аналіз підтверджує, що тексти творів Тараса Шевченка виконують функцію символічної репрезентації української культурної спільноти у ширшому європейському контексті. Поседнання риторичних стратегій, історичних наративів і семіотичних символів створює комунікативну модель, де поетичний дискурс може розглядатися як форма символічної та культурної дипломатії. Такий підхід дозволяє інтерпретувати творчість Т. Шевченка з погляду літературних явищ і водночас системи мовних практик, які формують міжнародну культурну комунікацію та сприяють символічному представленню української ідентичності на міжнародній арені.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, дискурс-аналіз, символічна репрезентація, мовні стратегії, транснаціональна і культурна комунікація, семіотичні маркери, історичний наратив.

Вступ

Творчість Тараса Шевченка посідає центральне місце в українській культурі та інтелектуальній історії. Його поезія стала не лише визначним літературним явищем ХІХ століття, але й важливим фактором формування української національної свідомості. У сучасних гуманітарних дослідженнях дедалі більше уваги приділяється ролі літератури у формуванні політичних і культурних наративів, а також її здатності виконувати функції комунікації між різними культурами та суспільствами.

У цьому контексті особливої актуальності набуває авторське поняття *символічної дипломатії*, яке використовується для опису процесів трансляції культурних і політичних смислів через символи, тексти та мистецькі практики. На відміну від

традиційної дипломатії, що здійснюється через офіційні державні інституції, символічна дипломатія функціонує у сфері культури, літератури та інтелектуального дискурсу. Її завданням є формування образу певної нації чи спільноти, репрезентація історії, цінностей і політичних прагнень.

У XIX столітті Україна перебувала у складі імперії і не мала власної державності, а отже – офіційних дипломатичних інституцій. У таких умовах функцію представлення української культури та історії часто виконували діячі літератури, науки, мистецтва. Саме вони започаткували наративи, які дозволяли окреслити українську культурну ідентичність і доносити її до ширшого інтелектуального простору.

Одним із найяскравіших представників такого культурного посередництва став Тарас Шевченко. Його творчість поєднує художню образність із глибокою соціо-політичною рефлексією. Своїм поетичним словом автор звертається до історії України, проблем соціальної нерівності, національного пригнічення та прагнення свободи. У цьому сенсі поезія Т. Шевченка виходить за межі суто літературного явища, стаючи важливим елементом формування українського політичного та культурного дискурсу.

Важливим аспектом творчості поета є те, що його тексти виконують функцію своєрідної комунікації між українським суспільством і ширшим європейським культурним простором. Поет не лише осмислює історичний досвід українського народу, але й представляє його як частину європейської історії та культури. Через художні образи, історичні алюзії та біблійні мотиви він формує універсальні смисли, зрозумілі різним культурним аудиторіям.

Особливу роль у цьому відіграє поетична збірка "Кобзар", яка стала знаковим текстом української культури. Саме вона сформувала канон національної літератури та сконцентрувала символи духовної і культурної єдності українського народу. Через тексти цієї збірки поширювалися ідеї історичної пам'яті, національної гідності й прагнення свободи, що дозволяє розглядати творчість Тараса Шевченка як важливий елемент символічної дипломатії України XIX століття. Його поезія формує культурний образ України, артикулює національні інтереси та створює простір для міжкультурного діалогу,

виконуючи функцію своєрідного культурного посередництва між українською традицією та світовим гуманітарним контекстом.

Метою цієї статті є дослідження творчості Тараса Шевченка як прояву символічної дипломатії, аналіз її ролі у формуванні українського культурного та політичного дискурсу XIX століття. Для досягнення цієї мети передбачається розглянути теоретичні засади культурної дипломатії, виокремити вужче поняття символічної дипломатії, проаналізувати релевантний історичний контекст, а також акцентувати на основних мотивах та ідеї поетичної спадщини Шевченка як тогочасного представника нації на міжнародній арені.

Теоретична новизна дослідження, котра полягає у визначенні постаті Т. Шевченка як суб'єкта символічної дипломатії та виявленні транснаціональних функцій його поетичного дискурсу, створює підґрунтя для побудови методології. З метою системного аналізу перетворення літературного тексту на інструмент культурного представництва, доцільно поєднати літературознавчі, лінгвістичні, семіотичні та дискурсивні методи, котрі синергійно дозволяють простежити механізми формування ефекту дипломатичного дискурсу засобами поезії.

Дослідження творчості Тараса Шевченка як явища символічної дипломатії вимагає міждисциплінарного підходу, що поєднує літературознавчий, лінгвістичний, семіотичний та культурологічний аналіз. Це передбачає встановлення системи процедур, які дозволяють комплексно дослідити потенціал поетичного дискурсу як інструмента представництва націй у культурному вимірі, його лінгвістичні та символічні механізми, а також транснаціональний ефект такої комунікації.

Теоретичні підходи. У сучасних гуманітарних і соціальних науках дипломатія дедалі частіше розглядається не лише як інституційна діяльність держав, а як ширша система символічної комунікації між політичними та культурними спільнотами. Таке розуміння спирається на концепцію символічної політики, сформульовану М. Едельманом, який показав, що політичні процеси значною мірою функціонують через символічні форми репрезентації та інтерпретації колективної реальності (Edelman, 1964), а також на сучасні теорії дипломатії як комунікативної практики, де дипломатія трактується як процес символічного

представництва політичних спільнот у міжкультурному просторі (Paul Sharp, 2009). У цьому теоретичному контексті в межах даного дослідження пропонується використовувати авторське поняття "символічна дипломатія" як аналітичний термін, який позначає форму культурно-дискурсивної комунікації, у якій тексти, наративи та мовні практики виконують функцію репрезентації колективної ідентичності й трансляції історичних, політичних і моральних смислів у ширший міжкультурний простір. У лінгвістичній перспективі **символічна дипломатія** може бути визначена (*термін авторки статті*) як *система дискурсивних стратегій і семіотичних засобів, за допомогою яких мовні та мовленнєві практики репрезентують політичну, соціальну чи культурну спільноту та конструюють її символічну присутність у міжнародному комунікативному просторі*.

Для побудови методологічної бази використано кілька взаємопов'язаних теоретичних концепцій:

- **теорію символічної влади** П'єра Бурдьє (Bourdieu, 1991, р. 170), яка дозволяє розглядати поетичну мову як механізм конструювання соціальної та культурної реальності. В цьому випадку поезія Тараса Шевченка сприймається як засіб символічного представництва народу;

- **концепцію уявлених спільнот** Бенедикта Андерсона (Anderson, 1983, р. 6), котра дає змогу пояснити, як через поетичний дискурс формуються наративи, що об'єднують людей у національну спільноту;

- **теорію культурної дипломатії** Мілтона Каммінгса (Cumplings, 2003, р. 1), яка розширює поняття дипломатії на сферу культурних практик, у яких письменники та поети стають представниками своєї культури в міжнародному контексті;

- **семіотичний підхід** Юрія Лотмана (Lotman, 1990, р. 212), що дозволяє ідентифікувати символічні коди і топоси як форманти культурного та історичного наративів у поезії.

Поєднання цих концепцій забезпечує міждисциплінарний підхід, за якого поезія Т.Г. Шевченка аналізується як система комунікації з багаторівневою та багатовекторною символічною функцією.

Об'єктом дослідження є творчість Тараса Шевченка, зокрема поетичні тексти, що формують образ України та українського народу в європейському культурному дискурсі.

Предметом — механізми формування символічного дипломатичного дискурсу, включно з:

- лінгвістичними структурами (риторичні засоби, імперативи, звертання);
- семіотичними кодами (історичні алюзії, просторові символи, біблійні мотиви);
- дискурсивними стратегіями (викриття, легітимація національної суб'єктності, транснаціональна комунікація).

Основу дослідження склали окремі твори Т.Г. Шевченка зі збірки "Кобзар" (Шевченко, 1986).

Додатково використано наукові розвідки та фундаментальні дослідження шевченкознавців, істориків та літературознавців: І. Дзюби (Дзюба, 2005), І. Лисяка-Рудницького (Лисяк-Рудницький, 1994), Ю. Грабовича (Грабович, 1982), О. Субтельного (Subtelny, 2009), Ю. Лотмана (Lotman, 1990), а також роботи з теорії культурної дипломатії (Cummings, 2003) та національної ідентичності (Smith, 1991).

Методи

Літературознавчий аналіз охопив:

- структурно-тематичний аналіз поем для виявлення історичних і політичних мотивів;
- інтерпретацію художніх образів як засобу символічного представництва народу;
- порівняльний аналіз варіантів текстів для виявлення змін у смислових акцентах.

Цей метод дозволив виділити ключові наративи, через які Т.Г. Шевченко формує культурну ідентичність.

Лінгвістичний аналіз звівся до застосування вивчення реченневої та морфологічної структур творів, а також риторичних категорій. Було виявлено, зокрема, що митець застосовує:

- *імперативні форми* ("Учітесь, читайте..." (Шевченко, 1989, с. 265–271)) для формулювання нормативних закликів;
- *звертання до адресата* ("І мертвим, і живим..." (Шевченко, 1986, с. 265–271)), які створюють ефект діалогу та включення/охоплення широкого загалу;
- *риторичні повтори та тріади* ("правда, сила, воля" (Шевченко, 1986, с. 265–271)), котрі посилюють універсальний моральне навантаження повідомлень.

Це дозволило простежити, як поезія Тараса Шевченка виконує функцію *дипломатичного звернення* до внутрішньої та зовнішньої (зарубіжної) аудиторії.

Семіотичний та дискурс-аналіз:

- *семіотичний аналіз* було застосовано для ідентифікації символів і топосів ("Дніпро", "степ", "могила" (Шевченко, 1986, с. 265–267; с. 303–304)) як маркерів національної території;

- *дискурс-аналіз* сприяв унаочненню стратегії легітимації національної суб'єктності й транснаціонального впливу: поет формує універсальні моральні категорії через локальні історичні образи. Для ілюстрації: в поемі "Кавказ" (Шевченко, 1986, с. 261–265) автор одночасно засуджує імперську жадобу та формує моральну модель боротьби за свободу, зрозумілу будь-якому культурному середовищу.

Порівняльний метод

Для підтвердження транснаціонального характеру дискурсу порівнюються тексти Тараса Шевченка з творами окремих європейських поетів-активістів XIX століття. Це дозволило показати:

- схожість стратегій культурної репрезентації;
- унікальність українського дискурсу, зокрема використання *символів батьківщини без держави*;
- вплив Т. Г. Шевченка на формування національної і транснаціональної свідомості.

Інтердисциплінарний синтез забезпечив узагальнення:

- літературознавчих категорій (теми, мотиви, художні засоби);
- лінгвістичних структур (морфологія, синтаксис, риторика);
- семіотичних і дискурсивних кодів;
- культурологічного та міжнародного аналізу (символічна дипломатія, репрезентація народів без держави).

Такий синтез забезпечив створення *цілісної моделі поетичного дискурсу Т. Г. Шевченка* як системи дипломатичного комунікативного впливу.

Процедура дослідження передбачала такі етапи:

- 1) відбір текстів для аналізу (поєми та ключові вірші);
- 2) літературознавчий аналіз тем і символів;
- 3) лінгвістичний аналіз структур звертань, імперативів, риторичних засобів;
- 4) семіотичний аналіз просторових та історичних топосів;

5) дискурс-аналіз для визначення стратегій легітимації національної суб'єктності;

6) порівняльний аналіз з європейськими поетами-дипломатами XIX століття;

7) інтердисциплінарний синтез результатів із подальшим формуванням концептуальної моделі символічної дипломатії Т.Г. Шевченка.

Наукова новизна методології полягає у:

- поєднанні *дискурс-аналізу, семіотики та лінгвістики* у дослідженні поезії як механізму культурної дипломатії;

- установленні *транснаціональної функції текстів* через лінгвістичні та риторичні стратегії;

- розробці системного підходу до виявлення *символічних і морально-політичних кодів*, які забезпечують легітимізацію національної суб'єктності.

Відтак, застосування комплексної методології дозволяє перейти до системного опису моделі символічної дипломатії Тараса Шевченка. На основі отриманих результатів можна виділити чотири взаємопов'язані компоненти дискурсу – адресацію, символічну репрезентацію, транснаціональну комунікацію та морально-політичну легітимацію, – які разом формують цілісну систему культурного представництва України у європейському контексті.

Результати

Теоретичне підґрунтя дослідження

Поняття дипломатії традиційно пов'язується з діяльністю державних інституцій, що здійснюють міжнародні переговори та представляють політичні інтереси країни. Проте у XX–XXI століттях у гуманітарних науках значного поширення набули концепції культурної та символічної дипломатії, які розширюють розуміння дипломатичних практик.

Культурна дипломатія визначається як використання культурних ресурсів для формування міжнародного іміджу держави та налагодження міжкультурного діалогу. Зокрема, дослідниця Мілтон Каммінгс зазначає, що культурна дипломатія є обміном ідеями, інформацією, мистецтвом та іншими аспектами культури між народами з метою взаємного розуміння

(Cummings, 2003, p. 1). Це визначення підкреслює, що дипломатична комунікація може здійснюватися не лише через офіційні переговори, але й через культурні практики. У цьому контексті література виступає важливим інструментом формування уявлень про певний народ або країну.

Важливо також враховувати концепцію символічної влади, розроблену французьким соціологом П'єром Бурдьє. Він підкреслював, що символічні системи – мова, культура, література – здатні формувати соціальну реальність. За його визначенням, символічна влада – це та, що конструює реальність через формування системи значень (Bourdieu, 1991, p. 170). Теза є важливою для розуміння ролі літератури у процесі формування національної ідентичності. Через художні тексти створюються символи, образи й наративи, які визначають спосіб сприйняття історії та культури певного народу. У контексті дослідження творчості Тараса Шевченка ця концепція дозволяє розглядати поетичне слово як інструмент символічної комунікації. Поезія не лише відображає соціальну реальність, але й формує нові уявлення про неї, впливаючи на колективну свідомість.

Ще одним важливим теоретичним підходом є концепція уявлених спільнот, запропонована британським істориком Бенедиктом Андерсоном. Він визначає націю як обмежену, суверенну соціальну конструкцію, що формується через спільні культурні наративи (Anderson, 1983, p. 6). Дослідник підкреслює, що література, преса та інші культурні тексти відіграють ключову роль у формуванні національної спільноти. Саме через них люди, які ніколи не зустрічалися особисто, починають відчувати себе частиною єдиного народу.

Зазначене вище безпосередньо пов'язане з українським історичним контекстом XIX століття. У період, коли український народ не мав власної державності, література стала одним із головних засобів формування національної ідентичності. У цьому процесі особливу роль відіграла поетична збірка "Кобзар" (Шевченко, 1986). Вона не лише закріпила українську мову як літературну, але й створила систему образів і символів, які сформували уявлення про історичну місію українського народу.

З погляду символічної дипломатії важливою є подвійна функцію літературних текстів: вони формують внутрішню

національну солідарність і водночас представляють культуру народу на зовнішньому інтелектуальному просторі. Звідси наша ідея про потенціал літератури виконувати роль своєрідного дипломатичного посередника між культурами. Через художні образи, історичні сюжети і морально-політичні посили вона транслює цінності певної спільноти, формуючи її культурний імідж. Таке бачення посилює аргументацію про творчість Тараса Шевченка як форму символічної дипломатії. Його поезія не лише відображає соціально-політичну ситуацію свого часу, але й створює культурний наратив, який представляє Україну як окрему історичну та культурну спільноту.

Одним із найгрунтовніших досліджень символічної структури поезії є праця Григорія Грабовича "Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета". Дослідник підкреслює, що формується цілісна символічна модель історичного буття України (Grabowicz, 1982, p. 28). Це демонструє, що поезія дійсно функціонує як система культурних і політичних значень.

Подібну думку висловлює й Іван Дзюба, який розглядає митця як центральну постать формування історичної свідомості. На його думку, він був речником історичної пам'яті українського народу (Дзюба, 2005, с. 56).

Сучасні історичні дослідження також підкреслюють роль Тараса Шевченка у формуванні ідентичності. Сергій Плохій зазначає, що він перетворив народну культуру на рушійну силу національної ідентичності (Plokhу, 2015, p. 182).

У дослідженнях інтелектуальної історії XIX століття творчість Кобзаря трактується як частина європейського національного відродження. наголошує на зв'язку Кирило-Мефодіївського братства з ідеями свободи та самовизначення (Luckyj, 1991).

Звідси однозначний висновок про глобальні меседжі творчості Т.Г. Шевченка світовій спільноті через загальнозрозумілі універсальні цінності та категорії.

Історико-інтелектуальний контекст

XIX століття стало періодом формування модерних націй. В умовах бездержавності українська культура виконувала функцію політичного представництва. Як зазначає Орест Субтельний, національний рух розвивався переважно в культурних формах (Subtelny, 2009). У цих умовах виникає феномен символічної

дипломатії – представлення народу через культуру. Саме в такому амплуа постає поет, чия творчість поєднує історичну рефлексію, соціальну критику та національний наратив.

Інтелектуальне середовище ХІХ століття (Ю. Костомаров, М. Куліш, Кирило-Мефодіївське братство) формує дискурс свободи, історичної пам'яті й національної окремішності. Поетичні тексти виконують функцію комунікації політичних і культурних смислів.

Так, у творах "І мертвим, і живим..." (Шевченко, 1986, с. 265–271, "Сон" (Шевченко, 1986, с. 188–201), "Кавказ" (Шевченко, 1986, с. 261–265), "Заповіт" (Шевченко, 1986, с. 284) формуються ідея історичної безперервності; критика імперського дискурсу; сакралізований образ України; заклик до свободи. Виокремлені елементи дозволяють трактувати поезію як дипломатичне повідомлення, що представляє націю у ширшому культурному просторі.

Отже, аналіз сучасних досліджень дозволяє зробити висновок, що поезія Тараса Шевченка насправді виконує ширшу, ніж суто художня, функцію. Вона формує символічний простір національної ідентичності, артикулює історичну пам'ять і транслює морально-політичні смисли поза географічні кордони. Саме тому в межах цього дослідження творчість Тараса Шевченка розглядається як ***форма символічного представництва України в культурному просторі ХІХ століття***, що дозволяє інтерпретувати його поетичний дискурс у перспективі культурної та символічної дипломатії.

Теоретична новизна дослідження

У сучасних гуманітарних студіях дедалі частіше актуалізується питання про функціонування літератури як форми символічної дипломатії, тобто як механізму комунікації культурних, історичних і політичних смислів за межами традиційних дипломатичних інституцій. Творчість Тараса Шевченка у цьому контексті стає особливо цікавою: поетичний дискурс виконує роль культурного представництва України у європейському інтелектуальному просторі ХІХ століття.

До цього часу класичні шевченкознавчі студії концентрувалися на національно-визвольній функції поезії соціально-політичному аспекті або естетичних якостях текстів (Grabowicz, 1982). Однак

системне поєднання таких аспектів із концепціями культурної дипломатії та дискурс-аналізу залишалося недостатньо розвиненим. Знакові дослідження з культурної дипломатії, приміром, Мілтона Каммінгса (Cummings, 2003), Дмитра Ткача (Ткач, 2021) дозволяють побачити творчість Т.Г. Шевченка у світлі її **транснаціональної функції**, тобто як тексту, що формує уявлення про Україну та її історичну суб'єктність серед інших культур.

Розширення поняття символічної дипломатії

У класичному розумінні, культурна дипломатія включає в себе обмін мистецькими, освітніми та культурними ресурсами між державами для формування позитивного іміджу (Cummings, 2003, р. 1). У випадку України XIX століття держави як інституційного суб'єкта не існувало. Тому дослідження творчості Шевченка, по суті, **розширили поняття символічної та культурної дипломатії** оскільки її завдання в нинішньому розумінні виконували в шевченківську епоху інтелектуали та письменники як представники народу без держави. Підтвердження йому знаходимо у словах літературознавців І. Дзюби та Г. Грабовича, які наголошували, що Тарас Шевченко став речником історичної пам'яті українського народу (Дзюба, 2005; Grabowicz, 1982). Цим підкреслюється культурно-політична та інформативно-просвітницького характеру, що є ознакою символічної дипломатії.

Таким чином, теоретична новизна виявилася у визначенні **письменника як агента дипломатичного дискурсу**, навіть за відсутності формальної державної дипломатії.

Лінгвістична інтерпретація поетичного дискурсу

Другим аспектом є **лінгвістичний підхід** до аналізу поезії як дипломатичного дискурсу. Вслід за А. Смітом уважаємо, що типові для дипломатичного дискурсу мовленнєві засоби у творах Т.Г. Шевченка (Smith, 1991; Шевченко, 1986), є:

- **риторичні звернення**, що створюють ефект прямого комунікативного контакту з адресатом ("І мертвим, і живим..." (Шевченко, 1986, с. 265–271));

- **історичні алюзії**, які легітимізують українську національну суб'єктність через історичні символи ("Сон" (Шевченко, 1986, с. 188–201));

- **просторові символи**, котрі формують уявлення про Україну як сакралізовану територію ("Заповіт" (Шевченко, 1986, с. 284–285));
- **імперативна риторика більшості творів**, яка забезпечує нормативну силу тексту, перетворюючи його на політичний та моральний маніфест.

Лінгвістичний аналіз дозволяє встановити, що поезія Шевченка є **мультирівневою комунікативною системою**, здатною передавати політичні, культурні й історичні смисли одночасно (новаторський внесок у дослідження символічної дипломатії).

Міжнародний і транснаціональний вимір

Третій аспект теоретичної новизни полягає у встановленні транснаціональної функції дискурсу. В європейських інтелектуальних колах ХІХ століття Тарас Шевченко був відомий як поет-амбасадор української культури, котрий звертався до широкої аудиторії (Лисяк-Рудницький, 1994, с. 274). Відтак, Кобзар формував:

- **позачасовий національний суб'єкт**, який існує у просторі та часі;

- **універсальні моральні категорії**;

- **культурні образи України**, зрозумілі міжнародній аудиторії.

Тому його творчість функціонує як **дипломатичний засіб культурної репрезентації** без прямого втручання [не існуючих на той час] державних інституцій.

Теоретична новизна через інтердисциплінарний підхід

Інтердисциплінарний вимір дослідження передбачає поєднання:

- **літературознавства** (для аналізу поетичного тексту, художніх прийомів, символіки);

- **лінгвістики** (для риторичного та семіотичного аналізу мови поета);

- **культурології** (для вивчення функції наративу як форманта національної ідентичності);

- **міжнародних студій і політичної теорії** (для вироблення концепції символічної дипломатії та репрезентації народів без держави (Cummins, 2003, p. 1; Subtelny, 2009)).

Поєднання цих підходів дозволяє створити нову концептуальну модель, в якій поетична мова розглядається як засіб дипломатичного дискурсу, що транлює національні смисли у глобальний культурний простір.

Синтез теоретичної новизни

Основні елементи теоретичної новизни дослідження полягають у:

- визначенні письменника як *суб'єкта символічної дипломатії*;
- виявленні *лінгвістичних механізмів дипломатичного дискурсу*;
- унаочненню *транснаціональної функції поезії*, що дозволяє Україні заявити про себе у європейському культурному контексті;
- інтердисциплінарному синтезі методів літературознавства, лінгвістики, культурології та міжнародних студій;
- формуванні нової парадигми дослідження української літератури як інструменту символічного представництва народу.

Такий комплексний підхід дозволяє переосмислити поезію Тараса Шевченка як засіб політичної, культурної та моральної комунікації, здатний створювати міжнародний дискурс без участі держави, що є безпрецедентним у шевченкознавчих дослідженнях.

Дискусія і висновки

Шевченко як суб'єкт символічної дипломатії у європейському культурному просторі

У контексті історії європейської культури ХІХ ст. творчість Тараса Шевченка можна розглядати не лише як явище національної літератури, але й як важливий елемент ширшого інтелектуального процесу формування модерних націй. У багатьох європейських країнах саме поети та письменники виконували функцію символічних представників своїх народів, створюючи культурні наративи, що сприяли міжнародному усвідомленню їхньої історичної та політичної суб'єктності.

Таке трактування творчості Т.Г. Шевченка дозволяє описати його як інтелектуала – культурного дипломата, хоча і без держави. Поезія Кобзаря функціонує як дискурсивний механізм, через який українська культура заявляє про своє існування у європейському інтелектуальному просторі. Як зазначає історик і політолог Іван Лисяк-Рудницький, Тарас Шевченко був не лише поетом, а й творцем модерної української політичної свідомості (Лисяк-Рудницький, 1994, с. 54). Тому творчість останнього є воістину формою політичної комунікації, спрямованої на започаткування нового типу національного дискурсу.

Антиімперський дискурс як різновид міжнародної комунікації

Одна з ключових особливостей поезії Тараса Шевченка – її виразний антиімперський характер. Нерідко тексти віршів містять різку критику політичної системи імперії та засудження колоніальної політики щодо підкорених народів. Яскравий приклад іронічної характеристики імперської риторики міститься у поемі "Кавказ": *"Неситий! не виоре / На дні моря поле"* (Шевченко, 1986, с. 261–265). У цьому фрагменті використано метафору *"неситого"*, що символізує імперську жадобу до територіального розширення. З лінгвістичного погляду метафора функціонує як семантичний **маркер моральної оцінки**, що трансформує політичну критику в художній образ.

Із погляду дипломатичного дискурсу цей текст має значно ширше значення. Він формує **транснаціональний наратив солідарності пригноблених народів**, у якому український досвід співвідноситься з боротьбою кавказьких народів. Саме тому дослідник української літератури Г. Грабович наголошував, що поема "Кавказ" є одним із найрадикальніших антиімперських текстів XIX століття" (Grabowicz, 1982, р. 78). Це спостереження доводить, що поезія Т.Г. Шевченка виходить за межі локального культурного контексту й набуває значення універсального політичного висловлювання.

Біблійний дискурс як інструмент легітимації

Ще одним важливим елементом дипломатичного дискурсу Тараса Шевченка є активне використання біблійних мотивів. Біблійна риторика дозволяє поетові підняти національну проблематику до рівня універсальних моральних принципів. У поемі "Кавказ" звучить знаменитий рядок: *"За вас правда, за вас сила / І воля святая!"* (Шевченко, 1986, с. 261–265). Лінгвістично цей фрагмент побудований на трикратній риторичній структурі символів – "правда", "сила", "воля", яка нагадує біблійні формули та створює ефект моральної авторитетності.

З погляду дискурсивного аналізу це можна трактувати як стратегію універсалізації національного конфлікту: українська проблема подається не як локальний історичний конфлікт, а як боротьба за загальні моральні цінності. Застосування цієї стратегії дозволяє поезії Т.Г. Шевченка виконувати функцію

культурної дипломатії: вона переводить локальний історичний досвід у зрозумілу також і для інших культур систему символів.

Риторика національного представництва

Ще одним важливим аспектом дипломатичного дискурсу Кобзаря є його роль як *репрезентанта українського народу*. У багатьох текстах поет говорить не від імені окремої особи, а від імені спільноти. Зокрема, у поемі "І мертвим, і живим, і ненарожденним..." він формулює один із найвідоміших програмних закликів української культури: "Учітесь, читайте, / І чужому научайтесь, / Й свого не цурайтесь" Шевченко, 1986, с. 265–271).

З лінгвістичного погляду згаданий фрагмент демонструє використання форм наказового способу дієслова, що створюють ефект нормативного висловлювання. Поет фактично пропонує культурну програму для майбутнього розвитку нації. У дипломатичному вимірі ця формула має особливе значення, оскільки пропонує модель культурної взаємодії, поєднує відкритість до світового досвіду зі збереженням власної ідентичності, що, власне, є однією з основ сучасної культурної дипломатії.

Тарас Шевченко у системі європейських інтелектуальних рухів

Розглядаючи творчість Тараса Шевченка у глобальному історичному контексті, можна побачити її зв'язок із загальноєвропейськими процесами національного відродження. У XIX столітті подібну роль культурних представників своїх народів виконували багато письменників і поетів. Як зазначає культуролог Ентоні Сміт, національні рухи Європи значною мірою були натхненні інтелектуалами, котрі формували історичні та культурні наративи власних народів (Smith, 1991, p. 62). Ця теза застосовувана і до постаті Тараса Шевченка як частини ширшого інтелектуального явища – формування моральних підвалин національних культур інших країн.

Водночас, специфіка української ситуації полягала в тому, що тодішня нація не мала власних політичних інституцій. Відтак, саме література виконувала функцію культурної дипломатії. Тому справедливо визначити Тараса Шевченка символічним *представником України*, який засобами та потенціалом власного поетичного дискурсу формував образ народу й транслиував його світовому культурному простору.

Аналіз поетичної спадщини Тараса Шевченка виявив у його творчості особливу форму символічної дипломатії XIX століття. За відсутності державності українська культура використовувала літературу як інструмент представництва та спілкування без кордонів. У цьому розумінні поетичний дискурс Т.Г. Шевченка виконував кілька важливих функцій, зокрема, формував унікальний нартив репрезентації українського народу в транснаціональному контексті, легітимізував історичне право національної спільноти на існування, створював символічний образ України у європейському культурному просторі. Лінгвістичний аналіз текстів засвідчив, що дипломатичний вимір поезії Кобзаря формується через систему риторичних звертань, історичних алюзій, просторових символів і морально-політичних імперативів. Саме ці елементи перетворюють поетичний текст із суто художнього явища на інструмент культурної взаємодії, потужний комунікативний механізм формування національної ідентичності, який виконує роль своєрідного дипломатичного дискурсу. Відтак, видається доречним інтерпретувати творчість Тараса Шевченка як складну систему символічної дипломатії, у якій художнє слово виконує функцію представництва нації у світовому культурному дискурсі, формуючи універсальні смисли, зрозумілі міжнародній аудиторії. Такий підхід створює основу для подальших досліджень культурної дипломатії, де літературні тексти можуть виконувати роль суб'єктивного, але ефективного засобу транснаціональної комунікації.

Список використаних джерел

- Дзюба, І. (2005). *Тарас Шевченко*. Кієво-Могилянська академія.
- Костомаров, М. (1991). *Книги буття українського народу*. Львів.
- Лисяк-Рудницький, І. (1994). *Історичні есе*. Основи.
- Ткач, Д. (2021). Роль постаті Шевченка у культурній дипломатії України. *Ukrainian Foreign Affairs*, (3–4), 39–41. <https://uaforeignaffairs.com/uk/journal-article/53>, <http://doi.org/10.46493/2663-2675-2021-3-4-6>.
- Шевченко, Т. (1986). *Кобзар*. Вид-во "Дніпро".
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso. <https://doi.org/10.4324/9780203930751>.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674269633>.
- Cummings, M. C., Jr. (2003). *Cultural diplomacy and the United States government: A survey*. Center for Arts and Culture. https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/CulturalDiplomacy_0.pdf.

Edelman, M. (1964). *The symbolic uses of politics*. University of Illinois Press. <https://www.press.uillinois.edu/books/?id=p0183>.

Grabowicz, H. (1982). *The poet as mythmaker: A study of symbolic meaning in Taras Shevchenko*. Harvard Ukrainian Research Institute.

Lotman, Y. M. (1990). *Universe of the mind: A semiotic theory of culture*. I.B. Tauris.

Luckyj, G.S.N. (1991). *Young Ukraine: The Brotherhood of Saints Cyril and Methodius*. University of Ottawa Press.

Plokyh, S. (2015). *The gates of Europe: A history of Ukraine*. New York, NY: Basic BooksSharp, P. (2009). *Diplomatic theory of international relations*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819007>.

Smith, A. (1991). *National identity*. Penguin Books

Subtelny, O. (2009). *Ukraine: A history* (4th ed.). University of Toronto Press.

References

Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso. <https://doi.org/10.4324/9780203930751>.

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674269633>.

Cummings, M. C., Jr. (2003). *Cultural diplomacy and the United States government: A survey*. Center for Arts and Culture. https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/CulturalDiplomacy_0.pdf.

Dzuba, I. (2005). *Taras Shevchenko*. Kyiv-Mohyla Academy.

Edelman, M. (1964). *The symbolic uses of politics*. University of Illinois Press. <https://www.press.uillinois.edu/books/?id=p0183>.

Grabowicz, H. (1982). *The poet as mythmaker: A study of symbolic meaning in Taras Shevchenko*. Harvard Ukrainian Research Institute.

Kostomarov, M. (1991). *Books of the Genesis of the Ukrainian People*. Lybid.

Lotman, Y. M. (1990). *Universe of the mind: A semiotic theory of culture*. I. B. Tauris.

Luckyj, G.S.N. (1991). *Young Ukraine: The Brotherhood of Saints Cyril and Methodius*. University of Ottawa Press.

Lysiak-Rudnytsky, I. (1994). *Historical Essays*. Osnovy.

Plokyh, S. (2015). *The gates of Europe: A history of Ukraine*. New York, NY: Basic BooksSharp, P. (2009). *Diplomatic theory of international relations*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511819007>.

Shevchenko, T. (1986). *Kobzar*. Dnipro.

Smith, A. (1991). *National identity*. Penguin Books

Subtelny, O. (2009). *Ukraine: A history* (4th ed.). University of Toronto Press.

Tkach, D. (2021). The role of Taras Shevchenko in Ukraine's cultural diplomacy. *Ukrainian Foreign Affairs*, (3–4), 39–41. <https://uaforeignaffairs.com/uk/journal-article/53>, <http://doi.org/10.46493/2663-2675-2021-3-4-6>.

Отримано редакцією збірника / Received: 19.03.26

Прорецензовано / Revised: 06.04.26

Схвалено до друку / Accepted: 26.05.26

Опубліковано / Published: 29.05.26

Olga PONOMARENKO, PhD (Philol.), Assoc. prof.
ORCID ID: 0000-0003-0634-208X
e-mail: olga0508009510@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SYMBOLIC AND CULTURAL DIPLOMACY OF TARAS SHEVCHENKO: A LINGUO-PRAGMATIC PERSPECTIVE

Background. *This article examines the discursive potential of Taras Shevchenko's texts in the context of the formation of symbolic and cultural diplomacy in 19th-century Ukraine. Despite numerous historical, cultural, and literary studies, Shevchenko's poetic and publicistic discourse is rarely considered as a form of intercultural communication capable of representing national identity in a broader European cultural space. The relevance of this study lies in the need to interpret Shevchenko's textual corpus through contemporary approaches to discourse analysis and pragmalinguistics, which view linguistic practices as instruments for constructing political and cultural meanings. In this context, the working concept of **symbolic diplomacy** is introduced. It is understood as a set of linguistic and speech-based means – specifically, a system of discursive strategies and tactics – through which linguistic and textual practices represent a cultural community, forming its symbolic presence in the international communicative space.*

Methods. *The methodological framework of the study is based on an integrated approach that combines tools of contemporary discourse analysis, semiotic analysis, and elements of historical and contextual interpretation. Within the framework of discourse analysis, the study examines rhetorical strategies of address, imperative linguistic constructions, models of collective identification, and symbolic topoi that structure the national narrative. The semiotic approach is applied to identify cultural symbols and spatial markers that form the image of Ukraine as a historical and moral community. Additionally, contextual analysis is employed to relate linguistic strategies to the socio-political and cultural-historical processes of 19th-century Europe.*

Results. *The analysis shows that Shevchenko's discourse exhibits a clearly articulated system of symbolic representation of the national community. The texts under study contain recurring semiotic patterns – spatial topoi of the homeland, historical allusions, and moral-value categories such as freedom, truth, and justice. These elements form a coherent communicative structure in which the Ukrainian community emerges as a historical subject. Rhetorical strategies of universalization play a particularly important role, allowing local historical experience to be presented in terms of universal moral categories. As a result, Shevchenko's discourse transcends internal national communication and acquires the potential for deeply symbolic transnational cultural messaging.*

Conclusions. *The discourse analysis confirms that Shevchenko's texts function as a symbolic representation of the Ukrainian cultural community within a broader European context. The combination of rhetorical strategies, historical narratives, and semiotic symbols creates a communicative model in which poetic discourse can be interpreted as a form of symbolic and cultural diplomacy. This*

approach allows Shevchenko's work to be understood not only as a literary phenomenon but also as a system of linguistic practices that shape international cultural communication and contribute to the symbolic representation of Ukrainian identity on the global stage.

Keywords: *diplomatic discourse, discourse analysis, symbolic representation, linguistic strategies, transnational and cultural communication, semiotic markers, historical narrative.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.